

Inleiding

Goedenavond en welkom op dit vervolg van de sessie van lezingen over de Sint Annakerk.

Tijdens een eerdere lezing door ons bureau ben ik ingegaan op het verband tussen de historische nota en het restauratieconcept en heb ik u een beetje wegwijs gemaakt in de aanpak van de buitenrestauratie van de Sint Annakerk.

Vandaag zal ik jullie een blik achter de schermen laten werpen op de restauratiewerken aan het interieur van de kerk en vervolgens zal ik een korte nabeschuiving geven bij het volledige restauratieproject.

Hoe werd de restauratie van het interieur van de Sint Annakerk aangepakt

Zoals reeds eerder aangehaald tijdens de lezing over de restauratiewerken aan het exterieur van de kerk, was ook nu het startpunt: Hoe zag het interieur van de Sint Annakerk er uit op het ogenblik van de opstart van het dossier in 1996. Dat was ook nu ons enige vaste gegeven. Uiteraard was de kennis van het gebouw ondertussen gegroeid door de ervaringen tijdens de restauratie van het exterieur van het gebouw.

De historische nota gaf bijkomend voldoende informatie over het interieur, namelijk hoe het gebouw groeide, hoe het zich ontwikkelde, hoe het in de loop der tijd werd hersteld, met welke materialen enz.

Eerst zal ik even in het kort de geschiedenis van het gebouw en meer bepaald de geschiedenis van het interieur toelichten.

De geschiedenis van het interieur van de Sint Annakerk

De geschiedenis van het interieur is uiteraard gelinkt aan de geschiedenis van het exterieur. We kunnen de kerk opdelen in vier grote onderdelen namelijk:

1. **Het schip:** Uit de 2de helft van de 12de eeuw.
2. **Het gotisch koor:** Situeert zich einde 13de eeuw of begin 14de eeuw, en is in de plaats gekomen van een romaanse absis.
3. **De zijbeuken:** Opnieuw opgebouwd in de 19de eeuw. Echter de originele vormgeving en afwerking van de zijbeuken is onbekend.
4. **De westbouw:** Opgebouwd in de 19de eeuw, maar er is absoluut geen zekerheid over de vormgeving van de originele westbouw uit de 1ste helft van de 13de eeuw.

Laten we de geschiedenis nog iets meer in detail bekijken.

Het oudste gedeelte is de middenbeuk of **het schip** van de kerk (2de helft 12de eeuw).

We zien een lichtbeuk gedragen door 2 x 7 vierkante pijlers met hoge, bovenaan afgeschuinde, basementen met geprofileerde imposten.

De pijlers zijn opgebouwd uit silex en grote stukken puimsteen die waarschijnlijk afkomstig zijn van afbraakwerken. Er wordt ook gesproken van kwartshoudend zandsteen, afgewisseld met blokken uit heldergroene tufsteen die in een grof, groot metselverband zijn verwerkt. De meeste pijlers vertonen later ingevoegde stenen en later bijgepleisterde stenen. De laatste peiler zit voor een deel verborgen in het muurwerk van het koor. Het voorlaatste peilerpaar is gedeeltelijk weggekapt, waarbij het weggekapte gedeelte is vervangen door zuilen in zwart gepolijste marmer.

Boven de imposten van de pijlers bevinden zich zeven arcaden. Op de zwikken van deze arcaden, onder de uitkragende tussenlijst, bevinden zich de romaanse muurschilderingen. Boven de tussenlijst bevinden zich 2 x 7 lichtbeukvensters.

Het koor van het gebouw dateert uit de gotische periode (13de – 14de eeuw).

We zien een polygonale absis, die door 5 lancetvensters en 2 rosasramen wordt verlicht. Een triomfboog scheidt het koor van het schip.

In de 5-zijdige koorafsluiting bevinden zich links en rechts de altaarnissen. De rechtse nis wordt in tweeën gedeeld door een zuiltje met daarboven twee driepasbogen. Een zwartmarmeren altaarsteen ligt op de bodem van de nissen (de altaarkruisjes zijn nog zichtbaar). Aan de linker zijde bevindt zich een muurtabernakel. Naast de deur naar de sacristie (rechts) bevindt zich een grote dichtgemetselde spitsboog. Aan de overzijde van de koortravee bevindt zich een overvloedig versierd eikenhouten beschot met een dichte deur.

De zijbeuken werden in de 19de eeuw opnieuw opgebouwd.

De oorspronkelijke kerk had reeds zijbeuken. De teruggevonden fundering en de vrijstaande steunen bewijzen dat. Na verloop van tijd, toen het kapittel van de kerk verhuisde naar Maaseik in 1570, werd de kerk te groot en zijn ergens in deze periode de zijbeuken afgebroken. In 1850 wordt door de Maaseiker architect Adolphe Leemans een zeer uitgebreid dossier opgesteld, onder andere voor het opnieuw opbouwen van de zijbeuken.

De westbouw werd in de 19de eeuw opgebouwd.

De originele westbouw dateerde wellicht uit de 1ste helft van de 13de eeuw. In de 19de eeuw is de westbouw volledig opnieuw opgebouwd, uitgezonderd bepaalde delen van het binnenste van de westbouw zoals Dhr. De Doperé dit reeds in de lezing over de steenhouwerskenmerken uit de doeken heeft gedaan. Of de vorm van de westbouw het origineel benaderd, blijft een groot vraagteken.

Inwendig bestaat de westbouw uit een rechthoekige kern, gevormd door 4 kruispijlers, bovenaan verbonden door 4 gordelbogen. Deze 4 gordelbogen dragen een vierdelig kruisribbengewelf dat in een open middencirkel samenkomt.

De resten van wat eens de basementen van de hoekzuilen van dit gewelf zijn geweest, zijn nog steeds aanwezig. De zuilen die een tussengewelf hebben gedragen zijn echter verdwenen. Zo blijkt dat de westbouw vroeger waarschijnlijk door gewelven in twee niveau's verdeeld was. Op de verdieping bevond zich een tribune die naar het kerkschip geopend was. Waarschijnlijk strekte deze tribune, in de vorm van een balkon – oksaal, zich uit tot boven het 1ste travee van het schip.

Rondom de toren wordt over 2 verdiepingen een koffervormig omhulsel gebouwd dat met schuine daken is afgedekt, die tot tegen de toren lopen. De twee verdiepingen zijn verbonden door trappen die in de dikke muren zijn ingewerkt.

Uit een devotieboekje uit 1596 blijkt dat de originele westbouw dienst deed als *“heiligdomskamer”*. In deze kamer bevond zich op de 1ste verdieping, aan weerszijden van de kerk, een altaar in een naar het Oosten gerichte halfronde nis. De middelste ruimte, waar nu het gewelf en de vloer verdwenen zijn, deed vermoedelijk dienst voor het tonen van de relieken (na 1472).

Hier zullen we later nog op terugkomen.

Verdere belangrijke data in functie van het interieur zijn de volgende:

- In 1861 wordt een plan opgemaakt voor een nieuw plafond in de middenbeuk.
- In 1864 wordt een schildering aangebracht rond de ramen van de zijbeuken.
- In 1896 wordt een offerte opgemaakt voor het maken van een nieuw hoogaltaar, tabernakel, tafelblad, preekstoel en een biechtstoel.
- In 1910-1912 wordt een tweede biechtstoel aangekocht en wordt de oude voet van de doopvond verplaatst en gerestaureerd en wordt er een koperen deksel op geplaatst. De nartex (de zijkant van de westbouw) wordt afgesloten van de centrale inkom onder de westbouw.
- In 1926 beslist de Kerkfabriek om een elektrische verlichting te plaatsen in de kerk.
- In 1933 wordt een tochtdeur geplaatst naar een ontwerp van architect Karel Gessler uit Maaseik.
- In 1935 komt voor het eerst de vraag naar boven om centrale verwarming te plaatsen in de kerk.

Met deze gegevens in het achterhoofd werd er gestart met het dossier van de binnenrestauratie.

Vóór de opstart van het dossier kwamen een aantal discussies naar voren

Zoals in de voorgaande lezingen duidelijk werd gemaakt door de historici, is het verhaal van de Sint Annakerk een “*turbulent*” verhaal, waarbij de discussies over de voorbije restauratiecampagnes vaak hoog oplaaiden. Deze discussies gingen voornamelijk over geld, de herkomst van de materialen, de vorm van de torenspits en nog zo vele andere zaken.

En ook ons restauratiedossier is gestart met een aantal discussies namelijk over het verwarmingssysteem, de “camera sancta”, de banken, de opstelling van de preekstoel, het schilderen van het interieur en nog enkele andere items.

Laat ons deze discussies eventjes toelichten.

1. Het verwarmingssysteem.

Het bestaande verwarmingssysteem van de kerk bestond uit een luchtgroep die achteraan in de kerk tussen de rechter zijbeuk en de westbouw was ingeplant.

Een luchtverwarming in een kerk is altijd een sterke vervuiler, immers de opgewarmde verbrande luchtdeeltjes worden door de lucht verspreid, met als gevolg de ontwikkeling van een zwarte roetafzetting vooral rond het toestel zelf, maar uiteindelijk ook in het volledige interieur van de kerk (én in de longen van de kerkgangers zal ook wel iets zijn blijven hangen!).

Bovendien is dit systeem van verwarmen niet efficiënt omdat de temperatuur (en dus ook de luchtvochtigheid) in de kerk niet constant is. Dit heeft dan weer een invloed op de muurschilderingen, het meubilair, de beelden én het orgel.

Bovendien is er altijd het “*koude voeten - gevoel*”. Om dit op te lossen werden er indertijd houten vlonders geplaatst onder de zitbanken.

Er moest dus worden gezocht naar een valabel alternatief.

Gezien de historische waarde van het gebouw en de muurschilderingen, kwam al gauw “**vloerverwarming**” naar voor als de meest ideale oplossing.

- Het gebouw wordt dan constant verwarmd op een “lage” **basis temperatuur** van rond de 13 à 14°C en kan, indien nodig, langzaam worden opgewarmd tot 16°C.
- Bij een constante basisverwarming kan men een **ideale luchtvochtigheid** bekomen tussen de 55% en de 70%.
- De warmte bevindt zich op een hoogte van +/- 1,80 meter boven het vloerniveau en wordt door de kerkganger direct als **aangenaam** aanvoeld. Immers zowel het “*koude voeten – gevoel*” als het “*koude hoofden – gevoel*” verdwijnt.
- Verder is er bij het gebruik van vloerverwarming een **minimale luchtverplaatsing** en dus ook minder transport van vuil doorheen de lucht.
- Ook **vermijd** men door het telkens opwarmen en afkoelen (zoals bij andere CV-systemen) de **condensvorming** tegen de buitengevels en de vloeren. Immers bij constante verwarming gaan deze materialen inert werken, als accumulator, hetgeen een aangenaam binnenklimaat tot gevolg heeft.

Het aanleggen van een vloerverwarming is in eerste instantie een kostelijk gebeuren, gezien de bestaande bevloeringen dienen verwijderd te worden (*uitleg over vloerlegplan*) zodat een nieuwe betonnen vloer met thermische isolatie kan geplaatst worden, waarop de kunststofleidingen van de vloerverwarming worden geplaatst en daarboven de herplaatsing van de oude tegels.

Maar eens deze werken klaar zijn, is het systeem zeer gebruiksvriendelijk en efficiënt omdat een vloerverwarming werkt met een vertrektemperatuur van het water van circa 30 °C, daar waar dit bij een conventioneel systeem circa 80 °C is.

Dus niet alleen de stookkosten zijn lager, doch ook het onderhoud aan de installatie beperkt zich enkel tot de twee condenserende ketels die in cascade werken en opgesteld zijn in de toren, waar een CV ruimte werd ingericht.

Ondanks alle voordelen is er toch heel wat argumentatie nodig geweest om alle partijen van deze keuze te overtuigen. Maar uiteindelijk zijn we daar samen met de Kerkraad toch in geslaagd. Aangezien de bestaande vloer moest worden weggenomen om een nieuwe ondervloer te kunnen voorzien, lag de weg open om een volledig archeologisch onderzoek van de ondergrond uit te voeren.

2. De discussies rond de “Camera Sancta”.

De gegevens die in het historisch onderzoek naar boven kwamen over de functie van de westbouw hadden invloed op de ideeën rond deze ruimte. Zoals ik hiervoor reeds vertelde, bleek uit een devotieboekje uit 1596 dat de 1ste verdieping van de middelste ruimte van de westbouw vermoedelijk dienstig was voor het tonen van de relieken en dat dit verdiep wellicht over 1 travee uitsprong in het schip (soort oksaal). Er werd dan ook een ontwerp gemaakt van een nieuwe, eigentijdse vloerconstructie waarbij de 19de eeuwse balustrades in blauwe hardsteen zouden worden verwijderd. Deze 1ste verdieping zou dan, zoals weleer, dienst doen als “Camera Sancta”, namelijk voor het onderbrengen van de meest waardevolle stukken. Het idee werd zelfs opgevat om de kerkschatten, die in 1570 vanuit de Sint Annakerk naar de Catharinakerk in Maaseik werden overgebracht opnieuw in deze “Camera Sancta” een plaats te geven.

De mening van de Dienst van Monumenten en Landschappen werd als volgt geformuleerd (ik citeer):

“In 1570 besliste Prinsbischop Gerard van Goesbeek om veiligheidsredenen het kapittel van Aldeneik over te plaatsen naar de parochiekerk van Maaseik. Op 22 maart 1571, het feest van Harlindis en Relindis, werden de relieken in processie binnen de Stad Maaseik gebracht. Ook alle gewijde vaten, gewaden en ornamenten werden naar Maaseik overgebracht. Dit is een historisch feit dat moet aanvaard worden. Na bijna 500 jaar aanwezigheid in Maaseik is de reliekschat van Aldeneik historisch vergroeid met de stad. De herbouw in oude luister van de “Camera Sancta” en een terugkeer naar de toestand van vóór 1571 zou getuigen van weinig respect voor de evolutie van het gebouw en zijn geschiedenis.”

Einde van deze discussie. Dit neemt echter niet weg dat in de westbouw een aantal voorzieningen werden getroffen die het mogelijk maken om op deze plaats een tentoonstelling te organiseren.

Het schilderen van de wanden en de kolommen.

Vanuit de toenmalige dienst van Monumenten & Landschapszorg werd beslist dat de volledige kerk opnieuw diende te worden geschilderd. Vanuit de historische context is dit correct. Immers in de Romaanse tijd was het niet de gewoonte om het “naakte bouwmetaal” te laten zien, maar werd alles tot een sober geheel “gesausd” met een verflaag. Tegen deze neutrale achtergrond vallen de muurschilderingen beter op.

Wij, mensen van de 21ste eeuw, zijn dit niet gewoon. Omwille van de 19de eeuwse mentaliteit om pleister en schilderlagen te verwijderen en het “naakte metaal” te laten zien, denken wij dat dit het natuurlijk uitzicht is voor een middeleeuws monument. Maar niets is minder waar.

Het “naakte metaal” werd verstopt achter schilder- en pleisterlagen en vaak voorzien van beeldmetaal in de vorm muur- en wandschilderingen die het beeldverhaal (*de “Suskes en Wiskes” avant la lettre*) vormde voor de ongeletterde burgers, die tussen haakjes, de teksten van de misviering sowieso niet konden volgen aangezien de teksten meestal in Latijn werden uitgesproken.

Ik denk dat we allemaal moeten toegeven dat het uitzicht van de Sint Annakerk “versoberd” of “verarmd” is ten opzichte van vroeger. Deze “verarming” is in dit geval een “verrijking” omdat de ruimte veel soberder en daarom “zuiverder” is geworden. Daarnaast is er voor gekozen om de middenbeuk van de kerk vrij te maken van beelden door deze op te stellen in de zijbeuken. Aangezien deze beelden voornamelijk dateren uit de 19de eeuw, staan ze op hun plaats in de 19de eeuwse gereconstrueerde zijbeuken en de 19de eeuwse schilderingen rond de ramen.

3. Het plafond van de middenbeuk.

Zoals we reeds opmerkten werd in 1861 een plan gemaakt voor een nieuw plafond in de middenbeuk. De herstellingswerken aan dit plafond werden reeds toegelicht door Hugo Vandenborre en Ruth Deneef van Examino.

Ten tijde van de bouw van dit plafond was er reeds een discussie op gang gekomen. De uitvoering van het ontwerp werd namelijk goedgekeurd, maar de schildering van het plafond werd te duur bevonden. Wat we vandaag nog zien zijn de proefvlakken die indertijd ter goedkeuring zijn geschilderd.

Het houtsnijwerk op de rosassen van dit plafond zijn prachtig uitgevoerd, maar helaas niet leesbaar vanop de begane grond. Een beschildering van deze ornamenten, zoals de ontwerpkunstenaar dit in 1861 reeds vooropstelde, zou de leesbaarheid en de didactische waarde van dit “beeldverhaal” immers sterk verhogen.

De Dienst van Monumenten & Landschapszorg vond echter dat een nieuwe beschildering een historische vervalsing zou betekenen, dus werd het verzoek andermaal afgewezen.

Enkel werd op initiatief van ons bureau en de Kerkraad besloten de ongeschilderde rosassen die de evangelisten voorstellen, wel af te werken volgens de kleurstelling van 1861 zodat nu tenminste de vier evangelisten, 2 uitgevoerd als proef in 1861 en 2 uitgevoerd in 2010, perfect leesbaar zijn.

Na ellenlange discussies worden alle violen op elkaar afgestemd en kon het restauratiedossier worden opgemaakt.

Wat was de aanpak van het restauratiedossier

Zoals reeds eerder aangehaald bij de restauratie van de buitengevels, is het startpunt van de restauratie: Hoe zag de Sint Annakerk er uit op het ogenblik van de opstart van het dossier in december 1981. Dat was ons enige vaste gegeven. De historische nota geeft een overzicht van hoe het gebouw groeide, hoe het zich ontwikkelde, hoe het in de loop der tijd werd hersteld enz.

Ook voor het interieur geldt dezelfde regel als voor het exterieur.

Monumentenzorg formuleert het opnieuw als volgt (ik citeer):

“De Sint Annakerk is een historisch en religieus geladen gebouw, een eeuwenoud en kostbaar monument. Een behoedzame, voorzichtige en haast onmerkbare restauratie dient hier dan ook de regel te zijn. Men mag de authenticiteit en de ouderdomswaarde van het monument niet vernielen. Door een te drastische aanpak kunnen sporen van eeuwenoud gebruik en van natuurlijke slijtage verloren gaan.”

We gaan kijken welke de gebreken zijn aan het interieur en hoe deze worden vastgelegd in de diagnosesnota

Het volgende werd vastgesteld:

- De problemen met de waterinfiltratie van de daken werd door de restauratie van het exterieur opgelost, maar de gevolgschade in het interieur werd nog niet aangepakt. De waterinfiltratie in de gevels had tot gevolg dat de pleisterlagen in de kerk op verschillende plaatsen van de muren werden gedrukt door het ontstaan van zouten die uitkristaliseren.
- De buitenmuren werden tijdens de uitvoering van de werken aan de buitengevels reeds drooggelegd, maar de binnenmuren nog niet.
- De schilderwerken op de muren en plafonds van de zijbeuken waren onherstelbaar aangetast door enerzijds het vocht dat zich in de muren had opgestapeld, en anderzijds door infiltrerend water door de daken.
- Verder zijn de technische installaties in het gebouw zoals de centrale verwarming en de elektrische installatie volledig verouderd, waardoor het ontstaan van brand niet ondenkbaar was. De bestaande verwarmingsinstallatie bestond uit een oliegestookte warmeluchtgenerator, die ooit als noodoplossing in het gebouw werd geplaatst. Sanitaire inrichting (zoals een toilet) waren niet voorzien in de kerk en er was geen brand- en diefstalbeveiliging aanwezig.

En dan kan eindelijk het dossier worden opgemaakt.

- Het dossier wordt voor **pré-advies** overgemaakt aan Monumenten & Landschapszorg op **6 april 2001**.
- Het duurt dan nog tot begin 2007 voordat de werken mogen worden aanbesteed.
- De werken werden na aanbesteding toegewezen aan het aannemersbedrijf **NV Building** uit Herentals.
- Uiteindelijk worden de werken gestart op **1 september 2007**.

Een aantal van de grote werken die uitgevoerd zijn aan het interieur zal ik in het kort omschrijven, te beginnen met:

1. Het opnemen van de bestaande vloeren in het schip van de kerk en de westbouw.

De oude vloertegels zijn van Belgische origine en behoren tot de categorie van de maaskalksteen. Ze zijn in een speciaal patroon geplaatst mits gebruik te maken van zwarte tegels "*Noir de Mazy*" en grijze tegels "*Gris de Meuse*".

Alvorens de bevoeringen weggenomen werden, zijn alle tegels stuk voor stuk genummerd en ingetekend op een plan zodat de tegels op hun originele plaats konden worden teruggelegd volgens hun oorspronkelijke situatie. Het opnemen van de vloertegels gebeurde zeer voorzichtig en in overleg met de archeologische dienst van de stad Maaseik, zodat de ondergrond niet verstoord werd.

Verder werd het Schip en de westbouw van de kerk volledig leeggemaakt zodat de archeologische opgravingen ongehinderd konden worden uitgevoerd. Altaren, preekstoel, doopvonten, muurschilderingen, het orgel en andere "vaste" interieuronderdelen werden afgedekt met een afkasting zodat ze tijdens de werken niet konden worden beschadigd.

De vloer van het koor is uitgevoerd in poreuze 19de eeuwse keramische tegels en werd, gezien de broosheid van de tegels, niet opgenomen. Deze delicate vloer werd tijdens de werken afgeschermd met multiplexpanelen.

Biechtstoelen, beelden, schilderijen, gedenkplaatjes, kruisbeelden, en verder alle losse stukken werden in geval van restauratie ofwel rechtstreeks afgevoerd naar het restauratieatelier ofwel opgeborgen op de zolders van de kerk tot na de restauratiewerken.

2. Het archeologische onderzoek.

Vervolgens werd over een periode van ongeveer 9 maanden een archeologisch onderzoek uitgevoerd, zoals reeds in één van de vorige lezingen werd toegelicht door archeologe Anja Neskens.

Na het archeologisch onderzoek werden de uitgravingen met een gemiddelde diepte van 120 cm terug aangevuld met goed verdichte grond als bodem voor de betonnen fundering van de nieuwe vloer. Onder de natuurstenen vloer is hoogte voorzien voor het plaatsen van een vloerverwarmingssysteem en de thermische isolatie.

3. De drooglegging van de binnenmuren.

Tijdens de uitvoering van de werken aan het exterieur van de kerk werden de buitenmuren reeds drooggelegd. In deze fase werden de binnenmuren van de kerk chemisch drooggelegd. Het principe van dit chemisch droogleggen bestaat erin een waterwerend en poriënvullend product te laten doordringen in de poriën van het metselwerk. Door een chemische reactie ontstaat een waterdichte barrière van ongeveer 15 cm hoogte. Op deze wijze wordt de muur als het ware verglaasd waardoor opstijgend vocht onmogelijk wordt.

Pas na het voltooiën van deze werken en na het uitdrogen van de muren, kunnen de pleister- en schilderwerken worden aangevat. Ter hoogte van de drooggelegde muren wordt een speciale vochtwerende pleister voorzien op een neutralisatielaag die de zuren en minerale zouten in de muren elimineert en die "*het ademen van de muren*" toelaat.

4. Pleisterwerken.

Nadat de nodige garanties waren afgeleverd dat de droogmaking van de muren goed was uitgevoerd, werden de muren op een traditionele manier gepleisterd. Dit wil zeggen dat de bepleistering niet

gebeurde met een moderne spuitmachine, maar met de hand in twee opeenvolgende lagen, namelijk een raaplaag en een afwerkingslaag.

In de 1ste laag, de raaplaag, wordt een vezelbewapening voorzien met koehaar.

5. Zuiveren van de binnenparamenten in natuursteen.

De binnenparamenten van de kolommen bestaan uit breuksteen of moellonsteen tussen het schip en de zijbeuken. De westbouw is uitgevoerd in maaskalksteen, de muurvlakken en de gewelven van het gotisch koor zijn uitgevoerd in mergelsteen.

Net zoals de buitenparamenten van de Sint Annakerk werden de binnenparamenten gezuiverd. Uiteraard kunnen we binnen in het gebouw de muren en de gewelven niet zuiveren door afvloeiing met water of stoom. De zuivering gebeurt hier met een “*droge methode*”, namelijk met de hand door middel van zacht schuren.

Ook hier worden beschadigde paramentstenen vervangen en worden storende, cementvoegen uitgekapt en terug opgevoegd met een kalkmortel. Daarna worden alle paramenten gezuiverd met industriële stofzuigers.

6. Schilderwerken.

De schilderwerken zijn uitgevoerd met een zuivere minerale verf op basis van kalk.

De kleur van de verf is gekozen in functie van de achtergrondkleur van de muurschilderingen. Omdat de muurschilderingen sinds de restauratie van ongeveer 15 jaar geleden opnieuw lichtjes vervuild waren, zijn ze met een speciale droge reinigingsspons gezuiverd alvorens de schilderwerken zijn uitgevoerd.

7. Na de zuivering is de kleur van de muren bepaald door een gemiddelde kleurtoon te kiezen van de achtergrond van de verschillende muurschilderingen. Uiteraard zijn de achtergronden van de verschillende schilderingen in de loop der tijd verschillend gepatineerd.

8. Technische installaties.

Doorheen de tijd veranderen normen en regels. Een oud gebouw voldoet niet meer aan de tegenwoordige veiligheidsvoorschriften zoals ARAB (*Algemeen Reglement voor Arbeidsbescherming*), AREI (*Algemeen Reglement op de Elektrische Installaties*), brandveiligheid, e.a. Het gaat hier om algemene regels, die vaak geen rekening houden met de beperkingen van een beschermd monument. Toch werd de volledige kerk technisch aangepast. Daarbij werden de modernste technieken toegepast. Het technisch gedeelte is volledig weggewerkt, voornamelijk in de vloer en gedeeltelijk in de wanden.

- In de kerk is een volledig **nieuwe elektrische- en geluidsinstallatie** geplaatst.
- In de kerk werd een **ringleiding** geplaatst zodat gebruikers van een hoorapparaat het geluid rechtstreeks op hun apparaat kunnen ontvangen.
- Het gebouw is verder uitgerust met een nieuwe **vloerverwarmingsinstallatie** in de kerk en een **luchtverwarming** in de toren op de 1ste verdieping.
- Er werd een **sanitaire installatie** voorzien die aangepast is aan de hedendaagse normen.
- Bovendien is het gebouw beveiligd tegen **brand- en diefstal**.

9. Kerkbanken.

De banken waarop jullie zitten, zijn hersteld en vastgezet. Vroeger stonden de banken vastgeschroefd op de bestaande houten vlonders.

Aangezien we de vlonders hebben verwijderd (in functie van de vloerverwarming en omdat volgens Monumenten & Landschapszorg de zitbanken dienden behouden te blijven) is er gezocht naar een systeem waardoor de banken vast komen te staan, maar toch kunnen worden verplaatst. Daarom zijn er op vloer koperen latten geplaatst waaraan de banken zijn vastgemaakt. Deze latten zorgen er voor dat het draagvlak van de voeten van de banken groter is en de bank niet kan omkippen.

10. Beeldenkasten en beveiliging.

Het dossier van de beveiliging van de kerk is opgemaakt en opgevolgd in samenwerking met Ruimte en Erfgoed afdeling Beveiliging.

Alle waardevolle beelden in de kerk zijn uitgerust met een individuele beveiliging, zowel mechanisch als elektronisch. De meest waardevolle beelden zijn geplaatst in beveiligde toonkasten in de westbouw van de kerk. In de vloer van de westbouw zijn twee vloernissen voorzien waarin aan de linker zijde de witte sarcofaag is geplaatst, die bij de opgravingen in de kerk is teruggevonden. In de rechter vloernis is een sacrofaag geplaatst die zich initieel onder de linker zijbeuk bevond. Beide sarcofagen zijn vooraf geconserveerd.

Onder de sarcofagen is met gebruik van het bestaande materiaal, een reconstructie gemaakt van de oude romaanse vloer in gestampte rode aarde. Dit type vloer werd tijdens het archeologisch onderzoek terug gevonden voor het koor. De vloer bestaat uit een stevig fundament opgebouwd uit op elkaar gestapelde maaskeien en bepleisterd met een laag kalk, vermengd met fijngestampte rode bakstenen. In de rechter beelden-nis, ter hoogte van de vloer, zal een fragment van deze vloer en zijn opbouw tentoon gesteld worden. In het "restauratievak" noemt men dit een "*blokberging*", ofwel een blok materiaal, met zijn oorspronkelijke opbouw die in zijn geheel wordt bewaard (deze "*blokberging*" is momenteel nog in restauratie bij de restaurateur).

11. Klokkengieterij.

Tijdens de archeologische opgravingen werd een 12de eeuwse oude klokkengieterij onder de toren teruggevonden. Zoals Anja Neskens reeds uitvoerig toelichtte in voorgaande lezing, werden de klokken, tijdens de bouw van de kerk, ter plaatse onder de toren gegoten. Dit was natuurlijk vooral uit praktische overwegingen zodat de zware klok niet meer hoefde te worden vervoerd, maar enkel naar boven moest worden getakeld. Wat we zien zijn de resten van de gietkanalen van het metaal waaruit de klok is gegoten en de rand van de klok.

Na het vinden ervan werd besloten om deze unieke gieterij niet af te dichten, maar ze af te dekken met een glazen vloer. Ruimte en Erfgoed (het vroegere Monumenten & Landschapszorg) stond echter niet achter dat idee. Daarom is besloten om de gieterij ondergronds te bewaren in een soort crypte en een vloerconstructie te maken die het toch mogelijk maakt (indien de visie hierover in de toekomst zou wijzigen) om de gieterij alsnog zichtbaar te maken.

12. Torenuurwerk.

Het oude torenuurwerk werd gerestaureerd door wijlen Dhr. Pex uit Aldeneik en kreeg een definitieve aanpassing en restauratie in de ateliers van Clock-O-Matic te Holsbeek.

Het werd uiteindelijk teruggeplaatst op zijn oorspronkelijke plaats op de zolder van de toren ter hoogte van de galmberden.

De versleten tandwielen en de lagers zijn hersteld. De uurslaghamers zijn op de oude wijze hersteld en verbonden met het uurwerk.

De precisie van het uurwerk wordt gegarandeerd door een radioverbinding met het atoom-uurwerk te Sindelfingen in Duitsland. Dit wil zeggen dat de slinger van het uurwerk, naargelang de oude mechaniek vóór of achterloopt, magnetisch zal afgeremd of versneld worden, zodat het uurwerk op de seconde juist loopt. Op deze manier wordt een oud stukje techniek terug opgewaardeerd en gebruikt.

Een analoge restauratie hebben we uitgevoerd aan het oude torenuurwerk van het Stadhuis in Maaseik. Om dit kleinood te beschermen tegen stof en vuil, hebben we het geplaatst in een stalen beglaasde kast.

Bijkomende anekdote: Het luiden van de klokken kan door de voorzitter van de Kerkraad gebeuren via zijn gsm.

13. Nieuw meubilair.

Tijdens de opmaak van het dossier werd al gauw duidelijk dat er een noodzaak was aan nieuw meubilair. Voordat een ontwerptekening werd gemaakt, werd contact genomen met het Bisdom Hasselt om na te vragen wat de regels zijn bij het ontwerpen van nieuw kerkmeubilair. Volgens de huidige liturgische richtlijnen moet het altaar goed zichtbaar zijn en de aandacht trekken van de gelovigen. Het dient uit duurzame materialen te worden opgebouwd en alles wat in het priesterkoor wordt opgesteld moet in dezelfde stijl worden uitgevoerd.

De basis van het nieuwe ontwerp is het altaar. Het lijkt opgebouwd uit een massieve blok eik, die opgedeeld is door een Latijns kruis. Zo u wil kunnen de materialen eveneens symbolisch worden bekeken: Zo kan het massief eiken staan voor stabiliteit en kracht; het koper voor reflectie en uitstraling en het glas voor transparantie en openheid.

Het geheel bestaat uit een altaartafel, twee ambo's of lezenaars en vijf priesterstoelen, die volgens ons ontwerp gerealiseerd werden door eindejaarsstudenten van het Technisch Instituut Sint Jansberg te Maaseik.

Nabeschouwing van het restauratieproject – een synthese

Monumentenzorg is in onze samenleving een vast begrip geworden. Het is daarbij *niet voldoende* dat de herinnering aan een monument in de algemene zin levend blijft, maar ook de historische betrouwbaarheid moet in de *hoogst mogelijk graad* worden bereikt. Dit kan enkel als de vormgeving van het gebouw **historisch verantwoord** is, als de materialen die gebruikt worden bij de restauratie zoveel mogelijk overeenkomen met de **oorspronkelijke materialen** en als daarbij het **vakmanschap** wordt geëvenaard.

Monumentale bouwkunst heeft op ons een uitwerking die méér inhoudt dan een documentair-historische of puur esthetische beleving. Monumenten garanderen het voortleven van de oude tijd in de tegenwoordige tijd, en dat op een andere wijze dan voorwerpen in musea en archieven. Monumenten vormen de uitdrukking van het besef van verbondenheid met de oude generaties en tevens een bewijs dat we deze generaties een belangrijke plaats kunnen bieden in het leven van vandaag.

Nochtans wordt het restaureren van kerken de laatste tijd in vraag gesteld. Twee medewerkers van ons Architectenburo hebben vorige maand nog een symposium bijgewoond waar de herbestemming van kerken in vraag werd gesteld. We lezen het steeds vaker in kranten en tijdschriften, en horen discussies over dit onderwerp via televisie en radio. De eindconclusie van het symposium werd als volgt geformuleerd:

- Er staan reeds een aantal kerken leeg in kleine dorpen, maar voornamelijk *door gebrek aan priesters* die er de mis kunnen doen.
- De meeste kerken zijn *te groot voor de praktiserende gemeenschap*, vooral als gevolg van de na-oorlogse situatie waar een heel aantal kerken werden vergroot en nieuwe kerken werden bijgebouwd.
- Er is *nog steeds nood aan een huis voor “zingeving”*. Vele, zelfs niet praktiserende mensen, vinden in de kerk een plaats om te bezinnen en om tot rust te komen in deze moderne, hectische tijd.

- In de slotconclusie stond duidelijk vermeld dat een kerk enkel kan overleven indien een gemeenschap zich er achter schaaft. *Het is de gemeenschap die het gebouw draagt*. Het overleven van het gebouw wordt bepaald door de *flexibiliteit* ervan. Het kerkgebouw blijft in de 1ste plaats een gebouw voor de eredienst. Daarnaast is het, vanoudsher, een “gemeenschapshuis”, een plaats waar de gemeenschap samenkomt.

De Sint Annakerk is een historisch en religieus geladen gebouw, een eeuwenoud en kostbaar monument dat doorheen de tijd, een plaats **bleef** voor de plaatselijke gemeenschap en de bezoekers om samen te komen. Deze kerk heeft doorheen de eeuwen een plaats veroverd in het hart van de bewoners van Aldeneik en zijn verre omgeving. De Sint Annakerk stelt vandaag opnieuw haar unieke uitstraling en infrastructuur ter beschikking aan deze gemeenschap en is klaar om de toekomst te trotseren.

Slot

Tot slot wil ik graag alle mensen bedanken die van ver en van dichtbij mee hebben gewerkt aan deze restauratie. Op de eerste plaats de Kerkraad die de initiatiefnemer is van de restauratie en die ervoor zal zorgen dat het gebouw, door middel van een goed dagelijks beheer en een perfect onderhoud, klaar is om de volgende decennia te overbruggen.

Ik dank u voor uw aandacht.